

Nenad Smokrović

Filozofska fakulteta Univerze na Reki

Prevedel Danilo Šuster

Normativnost logike in vsakdanja sklepanja¹

Povod za članek je odlična knjiga Danila Šustra – *Moč argumenta* – o neformalni logiki. Članek obravnava temo, ki je v knjigi omenjena, ni pa zadostno obdelana: meta-teoretski problem razkoraka med formalnimi metodami in njihovo uporabo v vsakdanjih sklepanjih. V sodobnih teoretskih razpravah posebno pozornost zaslužita dva pristopa. Prvi je evolucijsko določena argumentativna teorija sklepanja Mercierja in Sperberja, drugi pa dialoška teorija mnogoterih dejavnikov Catarine Dutilh Novaes. Opirajoč se na na obe omenjeni teoriji, zagovarjam stališče, da lahko podedovane deduktivne sposobnosti izboljšamo v argumentaciji. Mislim, da argumentativni proces vsebuje sredstva, ki lahko izboljšajo (v ugodnih okoliščinah) vsakdanja sklepanja.

Ključne besede: vsakdanja sklepanja, normativnost, logika

Uvod

V tem članku me zanima vsakdanje sklepanje, tj. proces, ki nastopa pri običajnih dejavnostih, kot je sklepanje v »naravnem«¹ diskurzu, še posebej pa v argumentativnem procesu, v katerem se posamezniki v sklepalnih dejanjih med seboj soočajo z argumenti. Osrednja tema članka so izključno deduktivna sklepanja. Peter je, denimo, kot običajni mislec brez posebne logične izobrazbe pogosto angažiran v bolj ali manj pravilnem deduktivnem sklepanju, bodisi sam, ko pregleduje svoje lastne misli, bodisi javno, v socialnem argumentativnem procesu. Vsakdanje sklepanje je znotraj logike predmet preučevanja *neformalne logike*. Motiv za članek je izid knjige s tega področja. Gre za *Moč argumenta* (avtor Danilo Šuster), izvrstno delo, ki je verjetno najbolj popolna in elegantna predstavitev argumentov

¹ Besedilo je nastalo v okviru projekta »Racionalnost – između logičkog ideala i svakodnevnog zaključivanja«, ki ga financira »Hrvatska zaklada za znanost«.

in argumentacije v kontekstu neformalne logike v zadnjih nekaj desetletjih na področju nekdanje Jugoslavije.

Naj najprej predstavim, kaj me bo najbolj zanimalo v tem prispevku. Čeprav se ukvarjam predvsem z argumentativnim procesom, posebno pozornost posvečam odnosu med individualnim sklepanjem in socialnimi aspekti argumentativnih izmenjav. Čeprav privatno sklepanje predhodi in je v ozadju socialnega argumentativnega procesa, je splošna teza pričujočega članka ta, da argumentativni proces zaradi svoje dialoške zgradbe vsebuje elemente, ki lahko (v ugodnih okoliščinah) obogatijo in povečajo deduktivne sposobnosti udeležencev in jih usmerijo k bolj formalnim metodam. Te dialoške in kooperativne značilnosti argumentacije so izrazito socialne. V članku se osredotočam na dve temi. Prvič, glede na to, da ima argumentacija dobrodejni učinek na sklepalne sposobnosti, je vprašanje, kako lahko tak učinek dosežemo? In drugič, kako lahko sklepanje in njegovo obogatitev merimo in ocenimo.

Glede odnosa med sklepanjem in argumentacijo nastopa v sodobnih razpravah več stališč. Na kratko in shematsko bom predstavil nekaj glavnih pozicij. Tradicionalno in dominantno teoretsko stališče poudarja individualno (privatno) značilnost sklepanja tudi takrat, ko je to vpleteno v argumentativni proces. Shematsko, sklepanje je individualno dejanje in ko se posamezniki soočajo v okviru argumentativne izmenjave, ni v tem nič posebej socialnega. Drugi, sodobnejši nazor pa ne le da se osredotoča na socialni značaj argumentativnega procesa, ampak v svoji bolj radikalni različici zagovarja prevlado socialnega nad individualnim celo v samem aktu sklepanja. Dva pristopa pa si zaslužita posebno pozornost. Gre za evolucijsko določeno *argumentativno teorijo sklepanja* Mercierja in Sperberja in dialoško teorijo mnogoterih dejavnikov Catarine Dutilh Novaes. Oba poudarjata socialni, dialoški in kooperativni značaj sklepanj. Razlikujeta pa se v določitvi smeri raziskav.

Dutilh Novaes izhaja iz logično-matematičnih deduktivnih kanonov in se sprašuje, kako bi ti lahko bili relevantni za človeško sklepanje. Predvsem želi pokazati, da logična dedukcija zgodovinsko izvira iz dialoške prakse, ki jo razume kot kooperativno pa tudi nasprotno (ang. *adversarial*). V racionalni rekonstrukciji te dialoške in multi-dejavniške, bolj ali manj idealizirane, prakse dokazuje, da poteka njen razvoj vzporedno z deduktivno metodo in eventualno ustreza zahtevam logične veljavnosti. Glede sklepanj zastopa stališče, da ima lahko deduktivna logika normativno vlogo *samo za (logične) eksperte*, praksa vsakdanjih sklepanj pa je izven njenega dosega. Rečeno shematsko, deduktivno sklepanje se je razvilo v dialoški, multi-dejavniški argumentaciji, ne pa v individualnem mišljenju posameznikov (Dutilh Novaes, 2013 in 2015).

Mercier in Sperber po drugi strani zagovarjata strategijo »od spodaj navzgor«. Zanimajo ju empirično dosegljivi običajni sklepalci v svojem vsakdanjem sklepanju. Po njunem mnenju je sklepanje kot tako namenjeno *argumentaciji* oziroma, kot pravita, »sklepanje najboljše izpolni svojo vlogo v argumentaciji« (prim. Mercier in Sperber, 2011a in 2011b). Torej je argumentacija, ki jo prav tako razumeta kot kooperativno pa tudi nasprotno, pravi smoter sklepanj. Čeprav ne povesta veliko o standardih ali normah za oceno sklepanj, je njuna teza, da lahko sklepanje dobro funkcioniira samo v argumentaciji (v vsakem primeru bolje kot v situaciji osamljenega sklepalca).

Moje stališče glede prevlade socialnega nad individualnim, opirajoč se na obe navedeni teoriji, je bolj zmerno. Namesto teze, da socialni, multi-dejavniški aspekt vedno prevlada nad individualnim razmišljanjem, bi raje dejal, da argumentativni proces vsebuje, v ugodnih okoliščinah, sredstva za izboljšanje človeškega sklepanja. Podedovane individualne deduktivne sposobnosti lahko v argumentaciji izboljšamo. Res je, da lahko posameznik prehodi celotno pot (od logične naivnosti do neke stopnje ekspertize) neodvisno od argumentativne prakse, a za večino od nas je argumentacija najkrajša pot do boljših dedukcij. Vprašanje pa je, kako daleč lahko običajni mislec s pomočjo argumentacije pride na tej poti od ne-logičnosti do logičnosti. Zanesljivo je to relativno glede na individuuma, morda tudi socialno (ali kulturno) relativno. Moj odgovor, na tej točki precej nespecificiran, bi bil, da ima argumentacija sredstva, s pomočjo katerih pridemo v relativno bližino logičnih načel. Zanesljivo je potrebno nekaj učenja, da pridemo od te točke do točke logične ekspertize. Dutilh Noveas zagovarja globok prepad med začetniki in eksperti ter argumentira, da samo eksperte vodijo norme logike, ostali pa so brezupno nelogični. Mercier in Sperber puščata to vprašanje odprto. Skušal bom pokazati, da ustrezno razumljeni argumentativni proces lahko jemljemo kot pot od naivnega sklepanja do sklepanja strokovnjakov.

Moj prispevek je organiziran takole: po pregledu »socialnega« stališča o argumentaciji bom najprej raziskal odnos med sklepanjem in argumentacijo, pri čemer se bom opiral se na tezo Mercierja in Sperberja, da sklepanje služi argumentaciji. V naslednjem koraku bom obravnaval vprašanje normativnosti logike za sklepanje. Končno pa bom dobljene rezultate uporabil na vsakdanji, »običajni« argumentaciji.

Naj se vrnem k Danilovi knjigi. Prebiranje knjige je priložnost, da opazimo prednosti in omejitve *tradicionalnega* ali *dominantnega nazora*, v okvir katerega, kot se zdi, sodi Danilova knjiga. Zahvaljujoč jasnosti knjige, ki zgoščeno, vendar ostro predstavi pojme argumentacije in argumenta, sem prišel do boljšega razumevanja tega pristopa pa tudi smeri, v kateri bi ta pristop lahko razširili. Hvaležen sem avtorju za navdih za ta članek.

Danilo začenja knjigo z opozorilom na razkorak med formalno logiko in vsakdanjim sklepanjem, ki nas vodi do moje glavne teme:

Kdor pa se z logiko šele začenja seznanjati, težko uvidi neposredno uporabnost sodobnih logičnih dosežkov. Razlog za to je razkorak med formalnimi metodami in obravnavo sistemov sklepanj kot posebnih matematičnih predmetov in uporabnostjo teh spoznanj v preučevanju dokazovanj v njihovem »naravnem« okolju. Pričujoča knjiga zato ubira drugačno pot in uvaja v logiko *kot veščino prepoznavanja, analize in ocene dokazovanj*, /.../ (Šuster, 2015: 11; moj poudarek)

V tem kratkem odlomku se skrivata dve izredno pomembni splošni temi. Prva je razkorak med formalnimi metodami in njihovo aplikacijo na vsakdanja sklepanja. Empirično je dokazano, da so glede deduktivnih logičnih pravil ljudje v svojih vsakdanjih sklepanjih zelo »ubogi« logiki, ki precej slabo izvajajo vsakdanja deduktivna sklepanja. Pa vendar logika v splošnem nastopa kot umetnost pravilnega razmišljanja, zato mnogi mislijo, da je razumno pričakovati, da bo naivni sklepalec na nek način »uporabljal logiko« (če uporabim Fieldovo frazo iz Field, 2009). Ta razkorak bom poimenoval *problem normativnosti*. Z drugimi besedami, vprašanje, o katerem se precej razpravlja v zadnjih nekaj desetletjih, je, ali sta lahko formalna logika in formalni jezik obravnavana kot standard pravilnosti vsakdanjega, neformalnega sklepanja? Danilo tega vprašanja podrobno ne obravnava, ampak ga pušča odprtega, in na kratko pravi le: »ta knjiga zato ubira drugačno pot.« A bojim se, da »drugačna pot,« ki jo knjiga vpeljuje kot »veščino prepoznavanja, analize in ocene dokazovanj, ki nastopajo v kontekstu vsakdanjih razprav«, problema ne olajša. Opozorilo na »drugačno pot« naznačuje dva načina, kako se lahko lotimo odnosa med formalnimi metodami in človeškim sklepanjem. Ta dva načina ustrezata zgoraj navedenima pristopoma. Eden je od »zgoraj navzdol«, pri katerem začnemo z deduktivno logiko (na način Dutilh Novaes), ki pa je, kot se bojim, ne bomo uspeli povezati z običajnim vsakdanjim sklepanjem. »Drugačna pot«, ki jo omenja Danilo, bi lahko bila bolj obetavna pot, ki vodi od človeškega sklepanja do formalne metode. Ta način sta razvila Mercier in Sperber, vendar puščata odprto vprašanje standardov ocenjevanja sklepanj.

1. Socialno pojmovanje argumentativnega procesa

Začel bom z razlikovanjem med tem, kar bom imenoval *dominantni* nazor o sklepanju in argumentaciji, in alternativnim, *socialnim* nazorom. Klasično-moderni ali dominantni nazor o sklepanju je v bistvu kartezijanski, saj obravnava sklepanje kot individualistično in interno. Posamezni sklepalc se občasno soočijo v argu-

mentacijski situaciji.² Proces argumentacije, v katerem sodelujeta samotna sklepalca, je razumljen kot konflikt med dvema ali več individuumi, ki si med seboj nasprotujejo zaradi svojih egoističnih motivov in ciljev. Stališča udeležencev v argumentaciji so po tem individualističnem pristopu razumljena kot konflikt posameznikov, ki se, metaforično rečeno, spopadajo v boju, oboroženi s svojimi sklepalnimi sposobnostmi. Tisti, ki je bolj oborožen, pobere vse. V tem nazoru ni nič posebej socialnega. Argumentativni proces, v katerem se srečujejo udeleženci, je samo »arena,« ki jim daje priložnost, da promovirajo svoje individualne sposobnosti.

Na drugi strani so alternativna, »socialna« stališča, evolucijski pristop Mercierja in Sperberja ter dialoška teorija Catarine Dutilh Novaes. Oglejmo si najprej strukturo argumentativnega procesa z vidika njegovih diskurzivnih, dialoških in, rekeli bi, *nasprotujočih*, pa vendar *kooperativnih* značilnosti.³

Zelo splošen opis tega stališča je, da je argumentacija predvsem socialna izmenjava, v kateri udeleženci, čeprav z nasprotujočih si stališč, epistemsko sodelujejo in drug drugega dopolnjujejo. Argumentativni proces je del socialne prakse, ne le zato, ker morata dva ali več individuumov priti v stik, da razpravljata o določenih temah, ampak tudi zato, ker argumentacija zahteva kooperacijo posebne vrste. Argumentacija je praksa proizvodnje in ocenjevanja demonstrativnih argumentov.⁴ Na ta način gre za *dialoški* odnos, ki tipično sestoji iz dveh strani, od katerih vsaka igra svojo vlogo, običajno sta poimenovani *zagovornik* in *nasprotnik*. V vsakem primeru se dialoška zgradba argumentativnega procesa manifestira v obstoju dveh vlog, zagovornika in nasprotnika. V neke vrste racionalni rekonstrukciji gre za naslednjo dinamiko procesa: ko se zagovornik in nasprotnik strinjata o začetni množici propozicij (premis), zagovornik tipično predloži trditev oziroma sklep (v obliki hipoteze) in ga podpre z bolj ali manj dobrimi razlogi. Na drugi strani pa nasprotnik sklepu oporeka in skuša pokazati, da eden od razlogov ne drži (propozicija je neresnična), ali pa poskuša ovreči relacijo upravičevanja tako, da trdi, da trditev ni ustrezno ali pravilno podprta z razlogi (premisami). Menim, da je takšna izmenjava argumentov, v kateri nastopata dve strani in jo po svoji naravi dialoška, nujni pogoj za to, da je verbalna komunikativna izmenjava proces argumentacije. Zato enostavno nasprotje trditev, ki niso upravičene z razlogi, ne šteje kot proces argumentacije. Rečeno na kratko: argumentacija je lahko samo dialog.⁵

² Mislím, da takšno stališče o teoriji sklepanja v okviru argumentacije zastopata van Eemeren in Grootendorst (2004).

³ Bolj splošen pregled argumentativnega procesa z vidika njegove »socialne« perspektive najdemo v Smokrović (2015) in Smokrović (2017).

⁴ Za podroben prikaz demonstrativne logike in demonstrativnih argumentov prim. Corcoran (2009).

⁵ Čeprav se te zahteve zdijo premočne, zagovarjam stališče, da bi morala normalna, civilizirana argumentativna izmenjava imeti takšne značilnosti.

Najbolj značilna poteza argumentativnega procesa je obstoj različnih vlog, ki jih igrajo udeleženci. To sta vlogi tvorca argumenta in vloga izzivalca, ki jih postavlja na nasprotujoči si poziciji. Nasprotovalen značaj je na ta način vgrajen v dialoško-argumentativni proces že zgolj zaradi dejstva, da udeleženci igrajo dve nasprotujoči si vlogi. Dejstvo, da so udeleženci lahko sovražno nastrojena drug do drugega, je drugotnega pomena. Nasprotovalen značaj je navzoč v dialoški argumentaciji tudi v primeru, ko udeleženci sodelujejo v skupnem cilju povečanja znanja. Obenem pa velja, da čeprav nastopajo v nasprotovalnih vlogah, je v najboljšem interesu udeležencev, da sodelujejo na ravni oblikovanja izjavljanj in interpretacije.

Nasprotovalna, a vendar *sodelovalna* predpostavka teh vlog zdaj nastopi v svoji najmočnejši obliki. Takojšnja vloga zagovornika je, da prepriča nasprotnika, da je njegov sklep upravičen. Zato želi zagovornik prepričati drugega, nasprotnik pa se za vsako ceno želi izogniti temu, da bi bil zaveden.⁶ Da bi dosegel svoj cilj, je v najboljšem interesu zagovornika, da predloži razloge za svojo trditve in jih poveže s svojo trditvijo na način, ki je za nasprotnika maksimalno razumljiv in jasen. Z drugimi besedami, trditve, ki jo zagovarja, bo nasprotniku kar najbolj dostopna/spoznatna. Natanko tako Mercier in Sperber formulirata svojo tezo:

En način, kako prepričati svoje naslovnike, je ta, da jim pomagamo preveriti konsistenco tega, kar trdimo, s tem, v kar so že *sami* prepričani, ali celo bolje, če je le mogoče, da jim pomagamo ugotoviti, da bi bilo nekonsistentno s tem, v kar so že *prepričani*, če trditve ne bi sprejeli. Za komunikatorja je bolje, če pošteno predloži to konsistenco, ki jo naslovniki v vsakem primeru preverjajo (Mercier in Sperber, 2011b).

Dutilh Novaes deli to stališče z Mercierjem in Sperberjem. A medtem ko onadva pristopata k argumentaciji iz empiričen perspektive, ki bi lahko bila potrjena, Dutilh Novaes obravnava temo iz logično idealizirane perspektive, ki zahteva formalno veljavnost kot značilnost pravih argumentov. Prejšnji formulaciji dodaja najvišji logični standard. Če naj bo argument maksimalno razumljiv nasprotniku, mora zagovornik, kot pripominja, »nadaljevati od premis do sklepa v majhnih sklepalnih korakih, kjer mora biti vsak korak *neovrgljiv*, tako da ni nasprotniku na voljo nobena nasprotna poteza« (Dutilh Novaes, 2015: 602; moj poudarek). Poudarja, da strukturalne značilnosti dialoške izmenjave sovpadajo z glavnimi značilnostmi formalne deduktivne metode. Razlika med obema perspektivama je zdaj jasnejša. Na eni strani imamo empirično, vsaj v načelu preverljivo zahtevo glede deduktivnega obnašanja udeležencev (Mercier in Sperber), na drugi strani pa je najvišji normativni standard, ki ga celo strokovnjaki težko izpolnijo (Dutilh Novaes).

⁶ Ta formulacija velja *ceteris paribus*. Razumno je predpostaviti, da morajo biti izpolnjeni dodatni pogoji, denimo, da sta oba približno enako racionalna.

Glede uspešnosti v doseganju logičnih maksim obstaja, seveda, velika razlika v tem, ali so v argumentaciji udeleženi eksperti ali pa naivni sklepalci. Dialoška struktura tudi od naivnih sklepalcev zahteva, da tvorijo konsistentne argumente in so občutljivi na način, na katerega resnica premis v argumentu nudi podporo za sklep. Ali pa bodo udeleženci v večji ali manjši meri nagnjeni k temu, da se obnašajo na opisani način, je odvisno od deduktivnih sposobnosti udeležencev in, kar je še bolj pomembno, od oblike, ki jo argumentativni proces lahko privzame.

Glede deduktivnih sposobnosti udeležencev je jasno, da bo ekspert poskusil tvoriti (samo idealni logik tudi vedno bo) *neovrgljive* argumente, naivni sklepalci pa v najboljšem primeru samo dobre *ovrgljive*. A splošno načelo v obeh primerih lahko izrazimo kot: oba skušata zagotoviti (kolikor le lahko), da resnica premis v argumentu nudi podporo za sklep. V primeru ovrgljivih argumentov gre za pravilo: če so vse premise resnične, bo tudi sklep, če se ne pojavijo »nenormalne« premise in je »vse ostalo enako«. V primeru neovrgljivih argumentov bo sklep resničen v vsaki možni situaciji, argument nujno ohranja resnico. Tisto, kar loči naivnega sklepalca od strokovnjaka, je očitno prepoznanje *nujnega ohranjanja resnice*. Samo slednjemu lahko pripišemo obvladovanje tega načela.

Potrebna pa je neka elementarna klasifikacija oblik argumentativnega procesa. Temeljila bi lahko na motivih, ki vodijo udeležence v procesu. Motivi bi lahko bili praktični (samo-promocija, zmaga) ali pa bi lahko usmerjali udeležence k nekemu epistemskemu cilju. Ta možnost nastopi, kadar so udeleženci *zares radovedni, ali je propozicija, za katero gre, resnična*. Doseganje resnice ima vlogo končnega cilja, za katerega lahko optimalno uporabimo sredstva, ki jih nudi nasprotovadni dialog. Argumentativni proces v svoji dialoški in nasprotovadni obliki je zdaj tak, da vodi do resnice na način, ki okrepi (deduktivne) sposobnosti in veščine udeležencev, ki so potrebne za razširitev spoznanja o zadevi, o kateri argumentirajo. Temu je gotovo tako v argumentaciji ekspertov, a mislim, da enako velja, do določene mere, za argumentacijo naivnih sklepalcev. V obeh primerih je nasprotovadni dialog odličen instrument za odstranjevanje predsodkov. Nasprotovadni vlogi v dialogu sta dobro zdravilo za *predsodek potrditve*,⁷ s čimer prispevata k boljši izvedbi v logičnem dokazu strokovnjaka, a tudi k tvorbi in oceni »dobrih«, ovrgljivih argumentov.

2. Sklepanje in argumentacija

Argumentativnega procesa se bom lotil malo bolj specifično, začenši z odnosom med sklepanjem in argumentacijo. Podrobneje si bom ogledal evlucijski pristop »od spodaj navzgor.« Mercier in Sperber sta v tej smeri opravila pionirsko delo. S

⁷ To vlogo odstranjevanja predsodkov v argumentativnem procesu močno poudarjata v svojih delih Mercier in Sperber (2011a in 2011b), pa tudi Dutilh Novaes (2015: 607).

svojim naturalističnim in evolucijsko usmerjenim pojasnilom odnosa med sklepanjem in argumentacijo sta prispevala h kognitivni znanosti (Mercier in Sperber, 2011a in 2011b). Prepričljivo sta pokazala, da je sklepanje evolucijsko dizajnirano, bolj natančno, »da je sklepanje najbolje prilagojeno svoji vlogi v argumentaciji, ki jo moramo tako obravnavati kot glavno vlogo sklepanja«. Njun pristop bom imenoval *teleo-funkcionalistični*, saj vsebuje teleološki element, ki določa sklepanje kot dizajnirano za evolucijo, in funkcionalistični element, saj je funkcija sklepanja ta, da dobro deluje v argumentaciji. Njuno terminologijo bom razširil s pojmi, ki jih je uvedla Ruth Millikan, ki je dejansko osnovala ta tip pristopa v kognitivni znanosti. Nekaj je po njenem dizajnirano za nek smoter, z naravno selekcijo ali človeškim duhom, tako da dobro deluje v *normalnih pogojih*. Normalni pogoji so tisti, ki najbolje ustrezajo opravljanju *lastne funkcije* (ang. *proper function*) naprave, torej pogoji, za katere je naprava dizajnirana.

Mercier in Sperber dokazujeta, da kadar sklepanje »uporabljamo za to, za kar je dizajnirano – najdevanje in ocenjevanje razlogov v argumentaciji –, deluje dobro in vodi do dobrega delovanja« (Mercier in Sperber, 2011a: 59). Po tem teleo-funkcionalnem in naturalističnem pojasnilu pomeni določiti lastno funkcijo predmeta (naravnega ali umetnega), določiti, kaj ta predmet je. Denimo, določiti, kaj so ledvice ali nož, pomeni določiti njihovo lastno funkcijo, čemu so namenjene. S tem, da ustrezno izvajajo svojo lastno funkcijo, organi popolno prispevajo k organizmu (v biološkem smislu), artefakti pa k funkcioniranju v njihovih *normalnih pogojih*. Ledvice prispevajo k organizmu, ker so zaradi svojih bioloških lastnosti dobra naprava za filtriranje krvi, nož pa je zaradi svojih fizikalnih lastnosti dober za rezanje.

Z uporabo analogije med *sklepanjem in ledvicami (nožem)*, še malo bolj kot Mercier in Sperber, bom raziskal odnos med sklepanjem in argumentacijo. Poanta je v tem, da pojasnimo tisto *lastnost sklepanja*, zaradi katere je tako ustrezno v svoji argumentativni rabi, pa tudi katere *značilnosti argumentacije* omogočijo sklepanju te dobrodejne učinke. Na določen način bom razširil stališče Mercierja in Sperberja oziroma, natančneje, pojasnil tisto, kar onadva včasih samo nakažeta.

Če analogijo razvijamo naprej, lahko rečemo, da je nož *dober* za rezanje. Tisto, kar ga dela dobrega, je njegova ostrina. Po analogiji je dobro sklepanje tisto, ki je dobro za argumentacijo. *Naravni pogoj* sklepanja je, da je uporabljeno v argumentaciji. A zakaj je temu tako? Katera lastnost razlikuje med dobrim in slabim sklepanjem? Kot smo videli, Mercier in Sperber pravita, da sklepanje »dobro deluje in vodi do dobrega delovanja« v argumentaciji. Kaj pomeni, da »dobro deluje«? Dejansko se tu skrivata dve vprašanji. Prvo zadeva lastnost sklepanja, drugo pa je – kako in zakaj ta zahtevana lastnost prispeva k uspešnosti argumentacije?

Najprej se zastavlja vprašanje o lastnosti sklepanja. Če naj spet uporabim analogijo, bi lahko rekli, da ostrejši ko je nož, bolj natančno in jasno bo rezal. *Natančen in jasen rez* je natanko tista vrsta reza, za katero je bil dizajniran. Podobno velja,

če naj pojasnimo funkcijo sklepanja v argumentaciji – označiti moramo tisto lastnost sklepanja, zaradi katere je argumentacija boljša. Mercier lepo povzame problem iz perspektive nasprotnika:

/.../ da bi rešili ta problem (tj. da ima tisti, ki je poslal informacijo, spodbudo za prevaro ali laganje prejemniku), ljudje presojujejo o sporočeni informaciji. Zato se je razvil mehanizem epistemske opreznosti, ki ocenjuje, kakšna je vrednost zaupanja v informacijo in plavzibilnost trditev. (Mercier, 2013)

V čem natanko je mehanizem epistemske opreznosti? V »ocenjevanju, kakšna je vrednost zaupanja v informacijo in plavzibilnost trditev«, nasprotnik dejansko ocenjuje bistveno lastnost sklepanja, ki je proizvedla dano trditev. Ocenjuje njegovo sposobnost, da ohranja in prenaša resnico od resničnih premis do sklepa.⁸ Povsem plavzibilen je sklep, da ima lastnost, zaradi katere je sklepanje primerno za argumentacijo, opravka z *ohranjanjem resnice*. Čeprav ne gre za logično lastnost *nujnega ohranjanja resnice*, je zahtevana lastnost sklepanja ta, da vodi od resničnih premis do novega resničnega prepričanja (ali, v obliki argumenta, od resničnih premis do resničnega sklepa). Izstopajoča lastnost sklepanja je *ohranjanje resnice* in zaradi te lastnosti je sklepanje dobro za argumentacijo.

Zaradi dialoške zgradbe argumentacije je ta lastnost sklepanja še posebej očitna. Temu je tako celo v vsakdanji argumentaciji. Ugovarjali bi lahko, da je ohranjanje resnice lastnost tipa *vse ali nič*. Argument ohranja to lastnost ali pa je ne ohranja. Če ohranja resnico, potem nujno ohranja resnico. V odgovoru na ta ugovor se bom oprl na razlikovanje med *obliko sklepanja* in sklepanjem kot *kognitivnim aktom*. Sklepanje je logično-semantična relacija, ki ohranja resnico ali pa ne (ali logično-sintaktična oblika, ki je veljavna ali neveljavna). Sklepanje pa je kognitivni akt dedukcije, pri čemer je stopnja njene popolnosti odvisna od deduktivnih sposobnosti dejavnikov. V svoji popolni ali idealni obliki je nedosegljivo v večini vsakdanjih situacij. Celó Frege ni prepoznal svoje zmote glede osnov teorije množic.

Če se zdaj vrnemo k naivnemu sklepalcu, ki je opremljen z mehanizmom sklepanja, precej nižje umeščenim od strokovnjakovega, kaj pa šele od nedosegljivega idealnega standarda. A kljub temu lahko dejstvo, da sklepanje v argumentaciji dobro funkcioniра, interpretiramo v smislu, da njegova funkcija ohranjanja resnice (ki je v mnogih vsakodnevniх situacijah zgolj latentna) postane očitna v procesu argumentacije.

Naj sklenem ta razdelek z opazko glede vprašanja argumentacije. Zakaj je lastnost ohranjanja resnice tista, zaradi katere sklepanje tako dobro deluje v argumentaci-

⁸ Na tej točki ni najbolj pomembno to, ali je resnica premis dejansko znana osebi in ali je zmožna oblikovati protidejstevnik: »Če bi bile premise resnične, bi bil resničen tudi sklep.«

ji? Odgovor: zato, ker pove nekaj o argumentaciji sami. Sklepanje, ki ohranja resnico, je za argumentacijo dobro sklepanje, kajti argumentacija je *usmerjena na resnico*.

3. Problem normativnosti

Skladno s tezo Mercierja in Sperberja, da je sklepanje dizajnirano za argumentacijo, sem trdil, da je značilna lastnost sklepanja njegova tendenca, da ohranja resnico in funkcionira posebej dobro v argumentaciji, saj je osnovna lastnost argumentacije same prav njena usmerjenost na resnico. V tem razdelku se bom ukvarjal s problemom normativnosti. Zanimalo me bo, kakšna je narava pravil, po katerih lahko dani sklepalni proces šteje kot pravi. Zanimajo me samo deduktivni procesi sklepanj, ob strani puščam induktivne, abduktivne, bayesovske in druge oblike sklepanj.

Peter iz našega primera, recimo, je občasno udeležen v argumentativnem procesu in je sposoben sklepanj in s tem argumentov. V argumentativnem procesu je lahko angažiran v dveh vrstah dejavnosti: lahko igra vlogo zagovornika, tistega, ki tvori argument, ali pa vlogo nasprotnika, ki presoja o argumentih drugih oseb.⁹ Ko argumentira, oskrbi upravičenje, dobre razloge iz svoje perspektive (premise sklepanja) za svojo trditev (sklep sklepanja). A obenem s svojo sposobnostjo tvorjenja sklepanj/argumentov Peter poseduje tudi, kot pravi Danilo, »veščino prepoznavanja, analize in ocene dokazovanj« tako glede pravilnosti argumentov drugih kot glede svoje lastne argumentacije. V vlogi tvorca argumentov Peter ne ravna naključno ali slučajno. Iz perspektive prve osebe ocenjuje lasten argument kot pravi ali nepravi glede na kriterije, ki so njemu dostopni. To so verjetno kriteriji, ki jih uporablja v svoji presoji argumentov drugih oseb. Reči, da večina racionalnih bitij poseduje enake kriterije, bi bilo zelo verjetno premočna trditev.¹⁰ Pametneje je reči, da obstaja »družinska podobnost« kriterijev, ne pa neka čisto določena množica. Pa vendar je v večini primerov, v dovolj enostavnih situacijah, naivni sklepalec sposoben ločiti pravilno od nepravilnega sklepanja. Nenazadnje bo naivni sklepalec do mere, v kateri je sposoben ločiti »dobre« od »slabih« argumentov,¹¹ spremenil ali revidiral svoja prepričanja, ko bo ugotovil, da nasprotnik ponuja nasprotna dokazila ali boljše razloge. Vprašanja so: kakšni so »kriteriji«, po katerih Peter tvori in ocenjuje argumente, sodi o njih kot o pravih, in kako so ti Petru prezentni? Glavni spor v dolgotrajni razpravi je, ali so norme do-

⁹ Naraven način razumevanja tvorbe argumentov je upravičevanje trditev. V zgradbi argumenta trditev nastopa kot sklep, ki ga podpirajo premise.

¹⁰ Nekateri menijo, da so standardi racionalnosti v pomembni meri odvisni od kulture (prim. Dutilh Novaes, 2013).

¹¹ Stopnja te sposobnosti se spreminja od naivnega sklepalca do vrhunskega strokovnjaka.

brega sklepanja logična pravila. Mnogim se zdi razumno, da Petru pripišemo osnovno logično zmožnost, da sledi vsaj nekaterim osnovnim logičnim pravilom. Drugi temu oporekajo.

Za ilustracijo te poante naj na kratko orišem glavna teoretska izhodišča, ki so relevantna v razpravi. Tradicionalna delitev poteka med dvema taboroma: tistimi, ki trdijo, da so pravila logike normativna za sklepanje, in tistimi, ki temu ostro nasprotujejo. Tabor prvih seže nazaj do Fregeja (1893: xv), ki pravi, da logika »univerzalno predpisuje, kako naj bi mislili, če naj bi sploh mislili«. Teoretiki iz drugega tabora jemljejo zares trditev Harmana, da »logika na noben pomenljiv način ni posebej relevantna za sklepanje« (Harman, 1986: 20). Harman sam lepo ponazorí problem z ostrim razlikovanjem med logično teorijo kot opisom relacije *implikacije* in teorijo o tem, kako *naj* bi običajni sklepalci sklepali. Razlika zadeva vprašanje, ali sta ti dve področji povezani tako, da so logična pravila relevantna za norme, ki vodijo človeško sklepanje. Harman ostro zagovarja stališče, da logična pravila implikacije nimajo nič s pravili, ki *naj* bi vodila človeško sklepanje. Nekateri se s tem ne strinjajo, a vsi sprejemajo obstoj vrzeli med logiko in sklepanjem. Kot je pokazal Harman, lahko vrzel opišemo kot razliko med logičnim dejstvom, *relacijo implikacije* oblike: $\{A_1, \dots, A_n\} \vdash B$, in psihološkim dejstvom, da kadar je nekdo prepričan, da p in da če p potem q , bi *moral* biti prepričan, da q . Harmanov argument proti normativnosti logike za sklepanje sestoji iz treh substancialnih trditev: (i) relacija implikacije ne pove, v kaj naj bomo prepričani; (ii) četudi bi bilo res, da smo prepričani v implikacije tega, v kar smo prepričani, bi bila naša kognicija prenapolnjena z irelevancami; (iii) nihče ne more biti prepričan v vse posledice svojih prepričanj. Zagovorniki pomembnosti logike za sklepanje morajo pokazati, da lahko vrzel premostimo in se tako izognemo Harmanovim ugovorom.

V poskusu, da bi to vrzel zaobšel, ponuja John MacFarlane (2004) zelo splošno strategijo. V svojem odmevnem prispevku formulira in razpravlja o kar nekaj načelih premostitve (točno šestintridesetih), da bi določil tiste (če sploh katere), ki lahko prenesejo logična pravila, formulirana v formalnem jeziku, na normativna pravila, izražena v intencionalnih izrazih z deontičnimi operatorji (načelo premostitve ima obliko: Če $P_1, \dots, P_n \models Q$, potem Φ , kjer je na levi strani logična relacija konsekvence, Φ pa je normativno načelo, ki izraža doksastično stanje sklepalca tipa: če je S prepričan, da $P_1, \dots, P_n$ skupaj implicirajo Q , potem bi S moral biti prepričan, da Q).¹² Premostitvena načela naj bi tvorila relacijo ekvivalence med dvema »carstvom«, carstvom logike na eni in carstvom človeškega sklepanja na drugi strani. Tako konstruirana premostitvena načela naj bi se izognila Harmanovim ugovorom. MacFarlane sam se ni dokončno odločil, katero od teh načel je

¹² Iz te sheme MacFarlane izpelje 36 premostitvenih načel s spreminjanjem deontičnih operatorjev (obveza, dopustitev), polarnosti prepričanja (biti prepričan; ne biti prepričan, da ne) in dosega deontičnega operatorja v pogojniku (široki, ozki).

najbolj plavzibilno. Široka razprava o MacFarlanovem predlogu pa se ni iztekla v kako plavzibilno pozitivno rešitev glede normativne vloge logike v sklepanju.

Catarina Dutilh Novaes je predstavila način, kako bi lahko branili normativnost logike v sklepanju. Prepričljivo je pokazala, kako lahko multi-dejavniška, nasprotovalna in dialoška ideja argumentacije vključi normativno vlogo logičnih kانونov za sklepanje. Pri tem predstavi novo in zelo prepričljivo rekonceptualizacijo *logike*, ki temelji na njenem »inherentno dialoškem izvoru« (Dutilh Novaes, 2015: 607) in ki kaže, da je dedukcija nastala kot »posebna vrsta dialoške interakcije med dvema (fiktivnima) udeležencema, zagovornikom in nasprotnikom«. Vloga nasprotnika je iskanje protiprimerov, metodološki *desideratum* za zagovornika, če želi zmagati, pa je, da predstavi veljaven argument. Kot poudarja, »je lastnost monotonosti/ohranjanja resnice dodatek nasprotovalnemu, strateškemu desideratumu 'premagati' nasprotnika v razpravi« (Dutilh Novaes, 2015: 601). In dodaja: »samo neovrgljivi argumenti zdaj štejejo kot pravilne poteze v deduktivnem argumentu«. Zato, pravi, »se zdi, da sposobnost deduktivnega argumentiranja in sklepanja ni nekaj, kar bi spontano nastalo iz bolj vsakdanje argumentativne prakse« (Dutilh Novaes, 2015: 602). Glede normativnosti logike za sklepanja pa sklene, da »deduktivna logika nima nobene normativne teže zunaj precej specifičnih, visoko regimentiranih dialoških situacij« (Dutilh Novaes, 2015: 606).

Zdaj lahko združimo dve različni teoriji, ki zagovarjata socialni pristop k sklepanju. Čeprav obe veliko prispevata k sodobni teoretski razpravi, se bom osredotočil na njune enostranosti. Dutilh Novaes ponuja inovativno pojasnilo normativne vloge logike v sklepanju, a ta velja samo za sklepanja ekspertov, vsakdanja sklepanja pa so v sivem območju. Na drugi strani Mercier in Sperber ponujata odlično pojasnilo glede funkcionalne ali adaptivne vloge vsakdanjega sklepanja, vendar zelo malo povesta o merilih ocenjevanja tega sklepanja.

Izziv je, kako na plavzibilen način povezati oba pristopa, če je to sploh mogoče. Zavzemam se za empirični pristop »od spodaj navzgor« kot izhodišče. Očiten problem za to stališče je, kako priti do meril presoje za izmero napredka, ki ga dosežemo v nasprotovalni argumentaciji. Zagovornik poskuša zavreči argument nasprotnika tako, da, kot pravita Mercier in Sperber, »oprezno« išče protiprimere. A možen ugovor bi lahko prišel s strani zagovornikov drugega pristopa, »od zgoraj navzdol«. Ugovarjali bi lahko, da nasprotnik dejansko samo preverja veljavnost zagovornikovih dedukcij. Problem pa je, da pojem veljavnosti zanesljivo ni nekaj, kar bi bilo na voljo naivnemu subjektu. Naj navedem Stenninga, ki je blizu stališču Dutilh Novaes:

Izvor logike je model tega, kar bi lahko poimenovali nasprotovalna komunikacija. /.../ Tisto, kar *sledi* v dedukciji, je, karkoli je resnično v *vseh* interpretacijah premis – to je definicija logično veljavnih sklepanj. /.../ Naša naloga, v vlogi poslušalca ali govorca v diskurzu, ki bi naj bil deduktiven, je preverjanje sklepanj tako, da jih skušamo uničiti, s čimer zagotovimo, da je tisto, kar je izpeljano, resnično v *vseh* modelih premis, ne samo v intendiranem. (2002: 138)

Sposobnost ugotovitve, da je sklep argumenta resničen v vseh interpretacijah (ne samo v intendirani), je značilnost, ki jo tipično pripišemo logičnemu ekspertu. Ugotoviti, da je »tisto, kar *sledi* v dedukciji, tisto, kar je resnično v *vseh* interpretacijah premis«, pomeni ugotoviti, da argument *nujno ohranja resnico*. Prepoznanje lastnosti nujnega ohranjanja resnice loči strokovnjaka od naivnega sklepalca. Tisto, kar iščemo, je pojasnilo normativnosti, ki velja tudi za vsakdanja sklepanja.

Na kratko bom predstavil stališče, ki bi lahko pomenilo neke vrste rešitev. V ta namen se bom spet oprl na vlogo nasprotovalnega argumenta. Verjetno je razlog za to, zakaj lahko v argumentaciji na ravni laikov udeleženci dosežejo samo »dobre«, ovrgljive argumente, ta, da nimajo jasnega razumevanja pojmov, ki nastopajo v izpeljavah. Naj bodo to pojmi *če-potem*, *ne*, *ali*, *resničen*, *neresničen* in tako dalje. Pa vendar bi udeleženci lahko imeli (in običajno tudi imajo) nepopolno propozicijsko razumevanje teh pojmov.¹³ Seveda takšno razumevanje, ki ga kot posamezniki posedujejo, najbolj pogosto ne zadošča za napredek v deduktivnih sposobnostih. A privzemimo, da so udeleženci intrinzično radovedni glede resnice propozicij in da mora zagovornik svoje izpeljave izvesti čim bolj jasno, medtem ko se nasprotnik trudi, da bi s protiprimeri njegovo izpeljavo ovrgel. V tem primeru bosta sicer z zavzemanjem nasprotovalnih vlog, vendar z epistemskim sodelovanjem, skupaj prišla do bolj ali manj pravilnih pravil. Mislim, da je to pojasnilo podobno Putnamovi jezikovni delitvi dela (1975).¹⁴ V zgornjem pojasnilu pa namesto eksperta zagovornik in nasprotnik skupaj postopoma dosežeta boljše razumevanje pojmov, za katere gre. Ta izmenjava med zagovornikom in nasprotnikom, v kateri se opirata drug na drugega in se na določen način drug od drugega učita, bi lahko pojasnila, kako začetnik spontano napreduje v svojih deduktivnih sposobnostih in se približuje ravni strokovnjaka. To seveda ne more pojasniti, kako je začetnik postal strokovnjak. Potrebno je nekaj dodatnega učenja. Ampak tudi proces učenja lahko, navsezadnje, obravnavamo kot argumentativno izmenjavo.

¹³ Odlično pojasnilo razlik med propozicijskim in dispozicijskim razumevanjem logičnih konstant najdemo pri Corine Besson (2010).

¹⁴ V Putnamovem slavnem primeru se Oskar zaradi svojega nepopolnega razumevanja zanaša na strokovnjake, ko gre za razumevanje izrazov *brest* in *bukev* (1975).

Normativity of logic and everyday reasoning

A motivating factor for this paper is Danilo Šuster's excellent book *Moč argumenta* (*The Strength of Argument*) on informal logic. The paper adds to the meta-theoretic issue concerning discrepancy between formal methods and their applicability to human reasoning, which is indicated, but insufficiently developed in the book. Two approaches discussed in the contemporary debates on everyday reasoning and argumentation deserve special attention. The first is Mercier and Sperber's evolutionarily determined argumentative theory of reasoning, and the second Catarina Dutilh Novaes' dialogical, multi-agent theory. My view, partly based on the two theories, is that inherited individual deductive abilities can be improved through argumentation. Rather than claiming that the social, multi-agent aspect always predominates individual thinking, I hold that the argumentative process possesses ameliorative resources that (under favorable conditions) can enhance human reasoning.

Keywords: everyday reasoning, normativity, logic

Literatura

- Besson, C. (2010). »Understanding the logical constants and dispositions to infer«. *The Baltic International Yearbook of Cognition, Logic and Communication*, 5, str. 1–24.
- Corcoran, J. (2009). »Aristotle's Demonstrative Logic«. *History and Philosophy of Logic*, 30, str. 1–20.
- Frege, G. (1893). *Grundgesetze der Arithmetik I*. Jena: Pohle.
- Dutilh Novaes, C. (2013). »A Dialogical Account of Deductive Reasoning as a Case Study for how Culture Shapes Cognition«. *Journal of Cognition and Culture*, 13, str. 459–482.
- Dutilh Novaes, C. (2015). »A Dialogical, Multi-Agent Account of the Normativity of Logic«. *Dialectica*, 69(4), str. 587–609.
- Field, H. (2009). »The Normative Role of Logic«. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 83, str. 251–268.
- Harman, G. (1986). *Change in View*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- MacFarlane, J. (2004). »In What Sense (If Any) Is Logic Normative for Thought?«. Neobjavljen rokopis, predstavljeno na simpoziju o normativni logiki, ki ga je 2004 organizirala Osrednja sekcija APA.
- Mercier, H. (2013). »The Function of Reasoning: Argumentative And Pragmatic Alternatives«. *Thinking and Reasoning*, 19(3-4), str. 488–494.
- Mercier, H. in Sperber, D. (2011a). »Why do humans reason? Arguments for an argumentative theory«. *Behavioral and Brain Sciences*, 34(2), str. 57–74.

- Mercier, H. in Sperber, D. (2011b). »Argumentation: its adaptiveness and efficacy«. *Behavioral and Brain Sciences*, 34(2), str. 94–111.
- Putnam, H. (1975). »The Meaning of ‘Meaning’«. V Gunderson, K. (ur.), *Language, Mind and Knowledge*, University of Minnesota Press.
- Smokrović, N. (2015). »Argumentation as a Means for Extension Knowledge«. *Croatian Journal of Philosophy*, 15, str. 223–231.
- Smokrović, N. (2017). »Curiosity and the Argumentative Process«. V Borstner, B. in Gartner, S. (ur.), *Thought Experiments between Nature and Society*, Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Stenning, K. (2002). *Seeing Reason*. Oxford: Oxford University Press.
- Šuster, D. (2015). *Moč argumenta: neformalna logika v teoriji in praksi*. Maribor: Aristej.
- van Eemeren, F. in Grootendorst, R. (2004). *A Systematic Theory of Argumentation*. Cambridge: Cambridge University Press.

